

Kur'ân Dilinde Kelimenin İfade Biçimi

OSMAN ERTUĞRUL^a

Öz: Bu çalışmamızda Kur'ân dilinin nasıl bir mahiyete hâiz olduğunu, sözüyle muhatabını nasıl etkilediğini, sihirli beyanındaki kaynağın ne olduğunu; kelime düzeyinde mananın nasıl ifade edildiğini, cümle kurulumunda kelimenin nasıl seçildiğini, harf ile hareke arasında nasıl bir ahenk olduğunu, neden tekil yerine çoğul veya çoğul yerine tekil kullanıldığını, bazı kelimelerin neden Arapça dışından seçildiğini, hangi lehçelerdeki kelimelerin tercih edildiğini, kelimelerin nasıl bir iç uyuma sahip olduğunu, kelimelerin ne kadar anlam zenginliğine sahip olduğunu, kelime kullanımında nasıl yenilik yapıldığını ve bunlardaki inceliklerin neler olduğunu makale çerçevesinde ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kur'ân dili, ifade, üslup, nazım.

^a Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
osmanert@hotmail.com

Explanandum of the Word in Quran Language

OSMAN ERTUĞRUL

Abstract: This paper discusses the essence of the Quran language, the way how its words have influence on the audience, the source of its magical address, its way of expression at the level of word, the way the Quran selects words to construct sentences, the harmony between letters and sounds, the reasons why sometimes the Quran uses plural form in place of singular or vice versa, the reasons why some Quranic words are from other languages in origin, the accents from which the Quran selects its words, the coherence among the words, the richness of meaning that the Quranic words have, and finally the delicate aspects of the use of words in the language of the Quran.

Keywords: Quran, Quran language, expression, style, poetry.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah (c.c.) tarafından vahiy yoluyla Hz. Muhammed (s.a.v.)e Arapça olarak peyderpey indirilen, nesilden nesile bize kadar tevâtürle gelen, Fatiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, mushafalarda yazılı olan, okunmasıyla ibadet edilip sevap kazanılan, insana Rabbini tanıtan vahy-i metluv mûcize bir kitaptır. Edebî mûcize Kur'ân'ın en büyük özelliklerinden biri, eski Arap üslûbuna benzemeyen yepyeni ilahî bir üslûba, fasih bir beyâna ve eşsiz bir âhenke sahip olmasıdır. Kur'ân, lafzı, nazmı, üslûbu ve muhtevasıyla insan ve cinlere meydan okumuş, onları bir benzerini getirmekten âciz bırakmıştır.

Kur'ân'ın Arap lisanıyla indirilmesinin¹ hikmetlerinden biri, Arapça'nın Allah ile kul arasında irtibatı sağlayabilecek kapasitede ifade gücüne sahip bir dil olmasıdır. Dünyanın en zengin ve köklü dili olan Arapça'da dakik manaları hiç zayi etmeden muhataba olduğu gibi aktaran binlerce kelime ve her biri diğerinden daha güzel onlarca edebî sanat vardır. Arapça'nın bu özelliği, muhataba verilmesi gereken mesajın herhangi bir yanlış anlamaya mahal vermeyecek şekilde tam olarak sunulmasını sağlar. Bu sebeple Arapça'yı iyi bilmek, Kur'ân-ı Kerim'i doğru anlamaya ve Allah'ı (c.c.) hakkıyla tanımaya bir vesiledir. Kısacası Arapça vahiy dili ve Kur'ân ilimlerinin anahtarıdır.

1. Kur'ân Dilinin Mucizevî Etkisi

Edebî bir eserde biçim, içerik kadar önemli bir unsurdur. Zarf mazrufa uygun olduğu zaman, meramını daha iyi ifade eder. Yapım projesi inşaatın niteliğine göre seçilir ve ona uygun malzeme temin edilir. Malzemeyi kullanacak olan ustanın da doğru seçilmesi çok önemlidir. Ustalık malzemenin kendinde değil ustanın maharetli elindedir. Mahir bir ustanın eline geçen malzeme hiç zayi olmadan estetik bir tarzda en uygun yerini alır. Aynen bunun gibi maharetli bir aşçının eline geçen malzeme enfes yemeklere dönüşürken acemi birinin elinde heba olur gider.

¹ Bkz.: Yusuf, 12/2; Ra'd, 13/37; Nahl, 16/103; Meryem, 19/97; Taha, 20/113; Şuarâ, 26/193-195; Fussilet, 41/3; Zuhuruf, 43/2-3; Duhân, 44/58; Ahkâf, 46/12.

Dil ile muhteva, et ile tırnak gibi birbiriyle kaynaşmalıdır. Üslûb, iç tabakada gizli bir değerdir. Meyvenin içinde zahiren görünmeyen vitamin neyse, nazım veya nesirdeki üslûb da odur. Vitaminin etkisi maddî iken üslûbunki manevîdir. Bu yönüyle "*Gerçekten beyanda sibir vardır.*"² Kur'ân'ın sihirli beyanı karşısındaki kalp, ister mü'mine isterse kâfire ait olsun ondan mutlaka etkilenir, ona karşı kayıtsız kalamaz. Böyle bir etkiyle mü'min maddiyattan sıyrılıp ruhunun ufkunda pervaz ederken, kâfir maddiyata takılıp yolda kalır. Gözüyle görüp hakikatini idrak edemediği Kur'ân belâgati karşısında sadece secdeye kapanmakla yetinir.

Kur'ân dili elbette Arapçadır ancak onun kendine has husûsiyetleri vardır. Kur'ân Arapçası inzal dönemindeki ve daha önceki bütün lehçeleri kapsar. Hatta Arapça dışındaki dillerden bile bazı kelimelere Kur'ân'da rastlamak mümkündür. Kur'ân'da diğer dillerdeki kelimelerin kullanılmasındaki hikmet, onun önceki ve sonraki toplumların ilimlerini ve her konudaki bilgiyi kapsadığını göstermektedir. Bu yönüyle de diğer semâvî kitaplardan ayrılır.³ Bu durum Kur'ân'ın sadece Araplara değil bütün milletlere gönderildiğini ispatlar mahiyettedir. Sonsuz edebî ve ebedî mucize olan Kur'ân, bütün bu dillerden kendine has bir üslûpla yepyeni bir dil meydana getirmiştir. Sanki tüm diller toplanıp tek bir gönül dili haline gelmiştir.

Kur'ân'ın Arapça olması, ondaki ifadelerin inşâi veya ihbârî olduğu anlamına gelir. İhbâr ile bilgilendirme, inşâ ile de davranış arasında doğrudan bir alaka kurma vardır. Kur'ân'da dilin kullanımı, insanların bilmediklerinin öğretilmesi ve onların bazı davranışları gerçekleştirmelerini sağlamaktır.⁴ Kur'ân dili nahivde, sarfta ve edebiyatta Arapça'dır ama normal Arap dili gibi değildir. O, kendine has üslûbuyla bir nevi Râbçadır denilebilir. Zira onun fesahatindeki ve belâgatindeki mucizelik, her şeye kâdir olan ve hiçbir şeyden âciz olmayan bir tek Rabbe aittir. Nitekim Kur'ân'ın ifâde tarzı sınırsızdır. Kur'ân, Arapça'nın dar kurallarına hapsedilemez.⁵ Bu nedenle

² Buhârî, *Şiir*, 2304; Ebû Dâvud, *Edeb*, 95/5011; Tirmizî, *Edeb*, 63/2848.

³ Suyûti, *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'ân*, Müessesetü'r Risâle, Beyrut, 2008, I. 178 - 179.

⁴ Görgün, Tahsin, *İlâhî Sözü'n Gücü*, Külliyyât Yayınları, İstanbul, 2013, s. 74, 75.

⁵ Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Kur'ân Kelimelerinin Sırlı Dünyası*, çev. Osman Ertuğrul, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 62.

normalde mecrûr olması gereken “aleyhulallâhe” ifadesindeki zamirin merfû olduğu görülür.⁶

Dil sadece sözcüklerden ibaret değildir. Dilde lafız ile birlikte mana ve onun tesir gücü vardır. Lafzın da aslı ve ferî manaları bulunur. İbn Cinnî'ye göre (ö. 392/1001) dil, ‘*ber topluluğun meramını ifade etmek için kullandığı seslerdir*’.⁷ İbn Manzûr (ö. 711/1312) gibi birçok dil bilgini bu tanımı benimsemiştir. İbn Haldun (ö. 808/1406), ‘konuşma organı olan dilin kazandığı melekeyle, kişinin maksadını anlattığı toplumsal karakterli sistemdir’ diyerek bu görüşe katılmıştır. Kısacası dil, duygu düşünce, istek ve taleplerin seslere dönüşüp, kelimeler halinde muhabata aktarılmasını sağlayan araçtır.⁸ Dilbilim, “dil ya da lehçeyi objektif bir şekilde inceleyerek, dilin özelliklerini; fonetik, morfolojik, sentaktik, semantik ve etimolojik olguların tabii olduğu dil kanunlarını; bu olguların birbirleriyle ve psikolojik, toplumsal coğrafi diğer olgularla ilişkisini açıklamayı amaçlayan bir bilim”dir.⁹

Sesler ve kelimeler yalın halleriyle bir duyguyu ifade etmez. Sözü büyüleyen, ona etki gücü katan onun nazmı (sözdizimi) ve üslûbudur. Sözcükler arasındaki bağ ne kadar güçlü olursa mana da o nispette etkin olur. Ses, kelime ve anlam terkibi üçlüsü etkin sözün saç ayaklarıdır. Mustafa Sadık Râfi’î, (m. 1947) ‘beliğ sözdizimi esnasında ruhun, aklın ve hissin seslerini gözetmek gerektiğini’ kaydeder. Ruh sesinden maksat, nağmelerin harflerle yapılmasından, harflerin mahreçlerinden ve hareketlerinden meydana gelen mûsikî sestir. Uygun sese ait harfler bir sözcüğü, boncuk gibi dizilmiş sözcükler de sözü oluşturur. Ardı sıra dizilmiş olan bu sözler, manayı muhabata taşıyan köprü mesabesindedir. Onun herhangi bir yerinde kopukluk olursa meram ifade edilemez. Aklın sesinden maksat, sözün tamamındaki terkiplerin inceliklerinden meydana gelen manevî sestir. Hissin sesi ise, ancak manevi tasavvurun inceliğiyle olur.¹⁰ Bu da

⁶ A.g.e. s. 173-180.

⁷ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccar, Kahire, 1952, s.7.

⁸ Eren, Cüneyt, *Arap Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2011, s.12.

⁹ Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ın Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 43.

¹⁰ Rafi’î, Mustafa Sâdık, *İcâzu'l-Kur'an ve Belâgati'n-Nebevîyye*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî,

muktezay-ı hale göre kelimenin seçilip dizilmesi, bir kalıba dökülmesi, mütekellimin ve muhatabın hissi durumuna göre sözün edâ edilmesidir. Manayı ruha benzetirsek kelimeler de onu taşıyan ceset gibi olur. İnsanın suratıyla sîreti arasındaki uyum bize kelimenin lafzıyla manası arasındaki ahengi hatırlatır.

Arapça dışındaki bütün diller duyulan hisleri tam bir şekilde ifade etmekten acizdir. Kur'ân dilindeki mucizelik bu âciz dillerle gösterilemez. Kur'ân kelimelerinde ne ifrât ne de tefrît vardır; onun ifadelerinde tam bir muvâzene ve iktisat bulunur. Her ay biteviye hatim eden bir insan, ondan bıkip usanmak bir tarafa, okudukça tilavetteki terâveti hisseder, onu kokladıkça kendinden geçer. Develeri harekete geçiren şarkılar (hidâ) kamçı gibi tesir ediyorsa, Kur'ân nağmeleri de mü'minlerin ruhlarını manevî gerilime geçirir. Kur'ân'ın esrârengiz fesahatine ve belâgatine hadis-i şeriflerden başka hiçbir söz yaklaşamaz.

2. Kur'ân Dilinin Sihirli Etkisi

Kur'ân metni harikulâde sözdizimi, edebî üslûp, beşerî bilimler, şer'î hükümler ve gaybî haberler açısından mucize olan Allah kelâmıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) insanlık tarihindeki en büyük inkılabı Kur'ân vesilesiyle gerçekleştirmiştir. Daha önce cahiliyetin zifiri karanlığında yaşayan ümmî Araplar lügavî mucize Kur'ân sayesinde gökteki hidayet yıldızlarına dönüşmüşlerdir.

Edebî Mucize Kur'ân, fesâhat ve belâgatın zirveye çıktığı, Arapça'nın altın çağını yaşadığı bir dönemde nâzil olmaya başlamış ve herkese meydan okumuştur. Hiç kimse bir tek ayete dahi nazîre getirememiş ve birçoğu hemen silaha davranmıştır. Lisânı silahtan daha iyi kullanabilen dil ustalarının lisânı bırakıp da silaha sarılmaları, Kur'ân üslûbu karşısında ne kadar âciz kaldıklarını gösterir. Kur'ân'ın büyüleyici üslûbu bütün herkesi etkisi altına almış, vicdanının sesine kulak verenler hidayet ermiş, ilâhî çağrıya kulak tıkayanlar müşrik kalsalar da onun etkisinden kurtulamamışlardır. Kur'ân'ın sihirli etkisini görmek için birkaç misal verelim.

Kur'an'dan etkilenme noktasında yolları keşişen ve daha sonra sağa ayrılıp cennet yolcusu olan Hz. Ömer'le, sola sapıp cehennem kütüğüne dönüşen Velid b. Muğire'yi görmekteyiz. En belîğ cahiliye şiiirlerinden bin beyti hiç duraksamadan gözü yumuk okuyabilen Hz. Ömer, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) öldürmeye karar vermiş ve sinirden gözü dönmüştü. Herkese meydan okuyup cümle âlemi tir tir titreten Hz. Ömer, Tâhâ sûresinden birkaç âyet dinler dinlemez Kur'an dilinin sihirli üslûbundan etkilenip iki büklüm oldu, gözleri doldu ve adını tarihe kırkinci Müslüman yazdırttı.¹¹

Velid b. Muğire ise Kur'an'dan etkilendiği halde, kibir elbisesini yırtıp bir türlü benliğini aşamadı ve yollarda kaldı. O, aslında Kur'an'dan çok etkilenen, meşhur bir edipti. Kur'an'ın beşerden sâdır olmayacağını biliyor ve aşkın bir güç tarafından gönderildiğini vicdanında hissediyordu. Ancak toplumdaki itibarını kaybetmek de istemiyordu. Kur'an hakkında bir değerlendirme yapmak istiyor, ama ne diyeceğini de bilemiyordu. Şaşkın bir halde düşünürken, sonunda Kur'an'ın olağanüstü etkisine 'büyü' deyiverdi. Böylelikle arkadaşlarıyla görüş birliğine varıp dışardan gelen Araplara tek bir cevap vermek istiyordu.

Müşriklerin Rasûlullah'a (s.a.v.) bir sıfat belirlemek için yaptıkları toplantıda, kâhin, deli, şair ve sihirbaz gibi sıfatlar teklif edildi. Velid, bunların hepsine itiraz etti. Peki, sen ne diyorsun? diye sorduklarında, -Vallahî, onun sözünde bir öyle bir tatlılık var ki O, kökü sulak, dalı meyveli bir hurma ağacı gibidir. Onun hakkında söylenecek akla en yatkın söz büyücü olduğudur. Onun büyücü olduğunu söyleyin. Çünkü O, eşlerin ve kardeşlerin arasını açıyor, dedi¹²

Kur'an üslûbunun câzibesini anlatan en meşhur hâdisе şöyledir: İbn İshak, İbn Şihab ez-Zühri'nin şöyle dediğini rivayet eder: Ebû Süfyân, Ebû Cehil ve Ahnes b. Şurayk bir gece evlerinden çıkıp Rasûlullah'ın (s.a.v.) okuduğu Kur'an-ı Kerim'i dinlemek için hücre-i saadetin etrafında gidip gızlendiler. Fakat her biri, diğeri'nin orada

¹¹ İbn Hişâm, *es-Sıratu'n-Nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sekkâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdulhafız eş-Şelebî, Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut, 1990, 1/366.

¹² İbn Hişâm, *es-Sıra*, 1/288-289; Kandehlevî, M. Yusuf, *Hayatu's-Sahabe*, Müessesetür Risâle, Beyrut, 1999, 1/60.

bulduğundan habersizdi. Şafak atıncaya kadar Kur'ân dinledikten sonra oradan ayrıldılar. Yolda birbirlerine rastlayınca kendilerini ayıpladılar. Bir daha gelmeyelim, dediler ama daha sonra yine geldiler. Dönüşte yine karşılaşınca üçüncü kez gelmemek için birbirlerine söz verdiler, fakat ayakları onları bir kez daha getirdi. Gönüllerine söz de kâr etmeyince bu sefer yemin edip ayrıldılar ve daha da geri dönmediler.¹³

Kur'ân'ın büyüleyici üslûbundan etkilenen müşrik önderler, başkalarının bu cazibeye kapılmasından endişe ediyorlardı. Bu kaygılarını dile getiren şu ayet çok mânidârdır: Kâfirler dediler ki: “*Şu Kur'ân okunduğunda ona kulak vermeyin, ona karşı yaygara koparıp gürültü çıkartın. Onun, başkaları tarafından anlaşılmasını da engelleyin. Ancak böyle yaparak üstünlük sağlayıp onu bastırmayı umabilirsiniz*”¹⁴ Müşrikler bu sözleriyle Kur'ân'ın câzibesini itiraf etmiş ve bilmeyerek de olsa i'câzını kabul etmiş oluyorlardı. Eğer onlar ruhlarının derinliklerinde kendilerini ürküten bir sarsıntı hissetmemiş olsalardı, taraftarlarına böyle bir emir vermez ve toplumun ondan sakınmasını istemezlerdi.¹⁵

Habeşistan'a hicretin ardından henüz iki ay geçmişti. Bir gün Allah Rasûlü (s.a.v.) Kâbe'ye gelmiş, ibâdet ediyordu. Etrafını meraklı bir kalabalık sarmış, O'nu seyre dalmışlardı. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) Necm sûresini okumaya başlayınca, hepsi kulak kesildi. Kur'ân'ın sihirli dünyasına giren müşrikler düşmanlıklarını bile unutmuşlardı. Sûrenin sonundaki secde ayetini duyar duymaz hemen secdeye kapandılar. Bu esnada vicdanının sesini dinleyen müşrik bile olsa, Kur'ân'ın belâgatına hayran kalmış ve hiç tereddüt etmeden hemen secdeye kapanmıştı. Daha sonra bu olay Habeşistan'da biraz şekil değiştirerek -Mekkeli müşrikler de Müslüman oldu- şeklinde yayılmıştı.¹⁶

Cübeyr bin Mut'am diyor ki: “*Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar? Yoksa kendi kendilerini mi yarattılar? Yoksa gökleri ve yeri*

¹³ İbn Hişâm, *age.*, 1/337; Askalânî, *el-İsâbe*, Kahire, 2008, 1/38; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ânî'l-Azîm*, Mektebetu'l Meârif, Beyrut, ts., 3/64.

¹⁴ Fussilet 41/26.

¹⁵ Kutub, Seyyid, *Tasvîru'l-Fennî fî'l-Kur'ân*, Daru's-Şurûk, Kahire, 1988, s. 11.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîratu'n-Nebeviyye* Thk. Mustafâ es-Sekkâ, İbrâhîm el-Ebyârî, Abdulhafîz eş-Şelebî, Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut, 1990, 2/3.

*onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. Yoksa Rabbinin hazineleri onların mı yanında? Yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar? Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyenleri kim ise, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin!*¹⁷ âyetlerini duyunca neredeyse kalbim yerinden fırlayıp uçacaktı.¹⁸

Bütün bu örneklerden anlıyoruz ki, alını hiç secdeye gitmeyen müşrikleri dize getirip belâğatına secde ettiren; kulağına pamuk tıkamış Tufeyl'in kulak kesilip pür dikkat dinlemesini sağlayan; zulmün bayraktarlığını yapan üç Mekkeli müşrikin ayağını Kur'an okunan nurlu eve gitmeye sevk eden; Rasûlullah'ı (s.a.v.) öldürmek için kılıcını hiddetle kuşanan, hızlı adımlarla O'na doğru giderken Kur'an'ın elmas kılıcı karşısında dizinin bağı çözülen Hz. Ömer'i ve daha nicelerini büyüleyen, kendine cezbeden, anadan, babadan, yârdan ve serden geçiren güç; elbette Kur'an'ın muhtevasıyla birlikte harikulâde nazmı ve muhteşem üslûbudur. Kur'an dili fasih Arapça'dan uzaklaşıp mealiyle yetinmek Kur'an'ın mucizevî yönünü göz ardı etmek demektir.

Mekke döneminin ilk yıllarında Hz. Hatice, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali (r. anhum) gibilerinin Müslüman olmasına vesile olan birinci etken Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şahsiyetidir. Maddi gücün hiç olmadığı, Müslümanların savunmasız kaldığı Mekke döneminde Müslüman olmaya vesile olan en önemli etken Rasûlullah'ın (s.a.v) şahsiyetinin yanı başında Kur'an'ın sihirli üslûbudur.¹⁹

2.1. Kur'an Dilindeki Sihirli Etkinin Kaynağı

Kur'an ilimlerinin bazı araştırmacıları Kur'an'daki sihirli etkinin kaynağını edebî sözdiziminde, bazıları da bunun dışındaki başka etkenlerde ararlar. Her zaman ve mekâna uygun olan hassas kanunlarında, yıllar sonra gerçekleşen gaybî haberlerde, insanın ve kâinatın yaratılmasındaki fennî ilimlerde sihir gibi etki olduğunu söyleyenler vardır. Ancak bu açıklamalar Kur'an'ın inzali henüz

¹⁷ Tûr, 52/35, 38.

¹⁸ İbn Kesir, *Tefsîru Kur'âni'l-Azim*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 2000, c. 13, s.236-238.

¹⁹ Kutub, *a.g.e.*, s. 12.

tamamlanmadığı günlerde insanların akın akın İslam'a girmesinin altındaki sebebi tam olarak açıklayamaz. Nitekim o günlerde çok az ayet inmişti, ne teşri'i ne de fennî kanunlar vardı. İlimler henüz tebarüz etmemiş ve gaybî haberler de verilmemişti.

İlk Müslümanların bazıları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ânlaşan ahlakından; bazıları ilk sahabelerin mal-mülk, makam ve kadın sevdasına takılmadan dinleri uğruna her türlü işkence ve eziyetlere göğüs geren ve yılmayan iradelerinden; bazıları Ebrehe'ye karşı kâbe'yi koruyan bir tek Rabbin bu dini tebliğ eden Hz. Muhammed'i (s.a.v.) ve ona sahip çıkan dava arkadaşlarını da himaye etmesinden; bazıları daha önce hiçbir sistemde görülmeyen adalet ve hoşgörü gibi İslam'ın getirdiği doktrinlerden etkilenip Müslüman oldu. Ancak bu sebeplerden hiç biri Kur'an'ın edebi sihri'nin etkisini geride bırakamadı.²⁰

3. Kelimeler Düzeyinde Mananın İfadesi

3.1. Kelimelerin Seçimi

Yaralamak²¹ anlamındaki “kelm” kökünden türeyen “kelime” sözcüğü, lügatte anlaşılır söz, bir mana ifade eden tek bir lafız, kalbe tesir eden söz²² gibi manalara gelir. Mecaz olarak kınama²³ manasına da gelir. Ke-le-me sözcüğü, iki duyu organından biriyle algılanan tesirdir. Kulakla duyulan ve idrâk edilen söze ‘kelâm’, gözle görülüp algılanan etkiye de ‘kelm’ denir. ‘Kelime’ ‘kavl’den daha özeldir, çünkü ‘kavl’ ayrı ayrı sözler halinde de olur. ‘Kelime’ ise tek bir lafızdır. Nahivde isim, fiil, harf ve edat türünden tekil lafızlara da kelime denir.²⁴ Kelime herhangi bir zaman sîgasına bağlı kalmadan bir manaya delâlet ediyorsa isim, zaman ve şahsa bağlıysa fiil, tek başına bir anlam

²⁰ Kutub, *a.g.e.*, s. 17,18.

²¹ Arapçada ‘kelime’den maksat sadece lafız değil anlamı olan etkili bir sözdür. Bu etki ‘yaralama’ ile ifade edilmiştir. ‘El yarası onulur (geçer) dil yarası onmaz (geçer)’ atasözümüz bu hakikati dile getirir.

²² İbn Manzûr, *Lisânu'l Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1999, “klm” mad. c. 12, 147. İbn Faris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, c. 3, s.746.

²³ İbrahim, Muhammed İsmail, *Mu'cemü'l-Elfaz ve'l-A'lamil-Kur'aniyye*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, t.y. s.459.

²⁴ İsfahânî, Râğıb, *el-Müfredâtu fi Ğaribi'l Kur'an*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 2010, s. 441.

taşımayıp başka bir kelimeye ihtiyaç duyuyorsa harf adını alır.²⁵

Kelime, mana ifade eden düzenli bir sözdür; ama sözün mutlaka ağızdan çıkması şart değildir. Kelime fiil olur, isim olur, harf olur. Bu manada 'yürümek' bir kelimedir, 'taş' bir kelimedir, Kur'an'daki 'elif, lâm, mîm'²⁶ gibi hurûfu mukatta birer kelimedir. Kelimeler 'kelâm'ı oluşturur. Kur'an'daki her kelime Kur'an'ı yani Allah'ın Kelâm'ını meydana getirir. Diğer bir ifadeyle Kur'an'ın kelimeleri Kelâm-ı İlâhî'nin kelimeleridir. Kelâm, ilim ve irade gibi Allah'ın ezeli sıfatlarından biridir. Kâinat ve içindekiler Allah'ın kudretinin kelâmı, "ol" emrinin ürünleridir. Bu bağlamda Kur'an'da geçen kelimelerin anlamı çok geniştir.²⁷

Kur'an-ı Kerim'de "kelime" sözcüğü tekil, çoğul, yalın ve terkib olarak 46 defa geçmiş ve farklı anlamlarda kullanılmıştır. Mesela "Kelimetullah" 'Allah'ın sözü' (Tevbe, 9/40); "Kelimetun Tayyibetun" 'güzel söz' (İbrahim, 14/24); "Kelimetun Habîsetun" 'çirkin söz' (İbrahim, 14/26); "Kelimetu'l fasl" 'hüküm sözü' (Şûra, 42/21); "Kelimât" 'sözler', 'Allah'ın emirleri', 'ilâhi kitaplar' (Araf, 7/158; Bakara, 2/37); "Kelimetu'l küfr" 'küfür sözleri' (Tevbe, 9/74); "Kelimetin Sevâin" 'eşit/doğru söz' (Âl-i İmrân, 3/64). Öte yandan Allah'ın kullarına yönelik imtihanlarıyla bazı mucizeleri gerçekleştiren tekvini emirler de kelime ile anlatılmıştır. Kelimetullah, kelimetun tayyibetun gibi terkiplerle tevhid inancının esasını teşkil eden kelime-i tevhidle birlikte genel olarak Allah'ın insanlığa gönderdiği son din ifade edilmiştir.²⁸

²⁵ İbn Hisam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf en-Nahvi, *Katru'n-Neda ve Bellu's-Sada*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, t.y. s.11.

²⁶ "Kur'an-ı Kerim'den tek bir harf okuyana bile bir sevap vardır. Her hasene on misliyle değerlendirilir. Ben "Elif Lâm Mîm" bir harf demiyorum. Aksine "Elif" bir harf, "Lâm" bir harf, "Mîm" de bir harftir." (Tirmizi, Sevabü'l-Kur'an, 16)

²⁷ Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Işık Yayınları, İstanbul, 2014, s. 39. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın "Allah'tan bir kelime" olduğu üç yerde (Âl-i İmrân 3/39, 45; en-Nisâ 4/171) ifade edilmiştir. Hz. İsa, Allah'ın "kün" (ol) emriyle babasız olarak doğduğu ve bekleğinde mucizevi bir şekilde konuştuğu için ona "kelimetullah" denmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Câmiu'l Beyân, III, 269-271; Mefâtihu'l Gayb, VIII, 36, 49; Hak Dini, II, 1101-1102).

²⁸ Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Tefsiru't-Taberi*, (thk. Mahmud Muhammed Sakir, Ahmed Muhammed Sakir), Daru'l-Maarif, Kahire, 1969, c. 14, s. 261.

Kur'ân üslûbunun en önemli özelliklerinden biri, az lafızla çok mânâ ifade etmesidir.²⁹ Kur'ân, lafzı ölçülü kullanırken mânânın da hakkını verir. Her bir harf ve kelimedede ne bir eksiklik ne de fazlalık vardır, hepsi yerli yerindedir.³⁰ Kur'an lafızları hem israftan hem de cimrilikten uzaktır.³¹ İşlenen her konu en ölçülü kelimeler ve uygun ifadelerle anlatılmıştır. Başından sonuna kadar bütün kelimelerin yerli yerine oturtuluşu, zümrütlerin tıraşlanarak hassasiyetle yuvalarına yerleştirilmesi gibidir.³²

Kur'ân, lafızları ölçülü kullanırken edebi sanatlardan da feragat etmemiştir. Kur'ân düz yazı olmasına rağmen şiirin bütün niteliklerine sahiptir. Kullandığı herhangi bir kelimededen bir tek harf veya hareke bile kaldırılsa, artık onu tecvidli okumak mümkün olmaz.³³ Kaldırılan kelimeye bedel yeryüzündeki bütün sözlükler taransa ona eşdeğer bir kelime bulunamaz. Çünkü Kur'ân, birbirine iyice kenetlenmiş nûrânî bir bina gibidir. Onlardan birisi olmazsa, sanki Kur'ân âyetlerinin tayflarından parlak bir şua sönmüş gibi olur ve bir parçası eksik kalır.³⁴ Bu oranda söz söylemek hiçbir edibin kârı değildir.

Kelimelerin bir asıl manası bir de izafi manası vardır. Yalın haldeki bir kelimenin esas manası başka bir kelimeye izafe edildiğinde farklı anlama gelebilir. Kur'ân birçok kelimenin anlamını semantik olarak genişletmiştir. Mesela “yevm” (gün) kelimesinin asıl manası, 24 saatlik zaman dilimidir. Ancak bu kelime Kur'ân literatüründe yeni bir anlam kazanmıştır. Nitekim bu kelimeye “kıyamet”, “ba's” ve “hesap” gibi ahiretle ilgili kelimelerle birlikte semantik bir alan içinde farklı bir anlam yüklenmiştir. Yevmu'd dîn terkinindeki “yevm” kelimesi dünya günü değil ahiret günü olmuş ve uhrevileşmiştir. Buna benzer olarak “kitap” kelimesi kendi başına bildiğimiz basit anlamın dışında vahiy alanında kullanıldığında “Kur'ân” manasına gelir.³⁵

²⁹ Draz, Draz, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, s. 155.

³⁰ Draz, *a.g.e.*, s. 147, ayrıca bkz.: Hûd, 11/44; Bakara, 2/91, 179.

³¹ Yıldırım, Suat, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar yayınevi, İstanbul, 2011, s. 129.

³² Ahatlı, Erdinç, *Hız. Mubammedin Peygamberliği*, DİB. Yayınları, Ankara, 2011, s. 196.

³³ M. Hamidullah, *Aziz Kur'ân*, Beyan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000, s. 24.

³⁴ Draz, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2011, s. 106-126; el-Cürcânî Abdulkâhîr, *Delâilü'l-İcâz*, Mektebetü'l-Kahire, 1961, s. 225,230.

³⁵ Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Allah-İnsan*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 25-30.

Kur'an'ın kelimeyi ifade etme biçimlerinden biri, dilde hafif manada ağır kelimeleri seçmesidir. Seçtiği kelimeler kulak tırmalamaz, zihni bulandırmaz. Meltem gibi eser, kulaktan geçer, gönlün bam teline dokunur, dile sözün tadını duyurur. Yağ ve bal gibi boğazdan akar gider, tadı damakta kalır.

Konservatuar öğrencisinin dersi, önce müzik âletlerini, aralarındaki farkları, kullanma biçimlerini, her aletin çıkardığı nağme ve melodileri öğrenmeyle başlar. Daha sonra, bileşik melodileri oluşturma, aralarındaki nağme uyumunu gözeterek iki veya daha fazla âleti kullanmaya başlar. Nihayetinde konser nasıl verilir, parçaya uygun âlet seçimiyle beste nasıl yapılır, bunları öğrenir. Bütün bunlardan sonra tecdüt ve icat noktasına ulaşır.

Aynı şekilde, edebiyat öğrencisi de, önce harfleri ve ondan kelime oluşturmaya öğrenme, daha sonra o kelimelerden, aralarındaki nüanslara dikkat ederek, olumlu veya olumsuz isim ve fiil cümlesi yapmayı öğrenir. Sonra onlardan mana gereksinimine göre ayrılmış veya bitişmiş cümlelerden oluşan paragraflara geçer. Mecaz, teşbih, istiâre, kinâye, mutâbakat ve hüsnü ta'lil gibi edebi sanatları unutmaz. En sonunda nazım veya nesir olarak hikâye etme, diyalektik yapma, rapor verme ve tasvir etme gibi üslupları kullanır. Bunun manası şudur: Öğrenci bu yol haritasına lafızlarla acemi olarak başlar ve yolculuğunu edebi sanatlarla, açık fikirle güzel tasviri bir arada toplayabilme safhasına ulaşarak, tekâmül noktasında noktalar.³⁶

Yapı mühendisleri yeryüzünde bulunmayan bir madde yaratmazlar, sanat eserlerini yaparken o sanatın genel kaidelerinin dışına çıkmazlar; yaptıkları şey, nihayet duvar, tavan, kapı gibi muayyen kısımlar olur. Fakat sanattaki maharetleri, bunların ötesinde, en sağlam ve en uzun ömürlü olan, meskeni sıcak ve soğuktan en iyi koruyan malzemeyi seçmek, temeli derin ve sağlam tutmak, binayı yüksek yapmak, alanları en elverişli biçimde kullanmak, odaları, misafir salonlarını, ışık ve hava yönünden elverişli olacak tarzda yerleştirmek gibi hususlarda farklılık arz eder. Bazıları bunların hepsinde veya çoğunda başarılı olurken, bazıları başarısız kalırlar.

³⁶ Şâyip, Ahmed, *el-Üslûb*, Mektebetun Nahdatil Mısıriyyeti, Kahire 2011, s. 47.

Süsleme ve estetik gibi zevke hitap eden teknik alanlarda her birisinin mahareti diğerinden farklıdır.”³⁷

Farkın daha iyi anlaşılması için bir iki misal daha verelim. Terziler kendileri arasında, sanatında şöhretlisi ile şöhretsizi, mesleğinde ustası ile zayıf yeteneklisi açısından bir birlerinden farklıdırlar. Bu farklılık dikilen elbisenin ham maddesi yönünden değildir. Bu ihtilaf ancak ham maddelerin seçiminde, birleştirilmesinde, şeklinde ve geometrisinde, bu sanatın kurallarını takip etmedeki özel tarzıdır. Aynı şekilde eczacılar kendi aralarında gevşeklik ve dikkatli olma, becerikli ve beceriksiz olma yönünden farklıdırlar. Ne ilaçların ham maddesi ve elementleri açısından fark vardır ne de terkinde sanatsal genel kurallar yönünden fark vardır. Fark ancak, bu maddelerin güzel seçiminde, farmakolojide ilaçların hazırlanmasında kuralların uygulanmasındaki dikkattedir. Öyle ki; güzel karışımın etkisine ve faydasına, kötü karışımın da zararlı etkisine şahit oluyoruz.³⁸

Tıpkı bunun gibi, aynı lisanı kullanan edipler, aynı maksadı, güzellikteki payları farklı olan müteaddit şekillerde ifade edebilirler. Hepsinde de kelime cümle yapıları, tamamıyla dil kaidelerinin çerçevesindedir. Fakat onları kullanırken güzel bir seçim yapmak, söze öyle bir güzellik ve etkinlik verir ki, muhataba ister istemez dinletir, içini serinletir, gönlünü fetheder. Cidal söz konusu olunca hangi üslubun delile daha çok kuvvet vereceğini, tavsif ve tasvir söz konusu olduğunda hangisinin daha dakik olacağını, yumuşaklık mahallinde hangisinin daha çok okşayıcı olup mizaçlara daha hoş geleceğini, şiddet göstermek gerektiğinde, tutuşan ateşi karşıdakinin kalbine hangisinin daha şiddetli bir tarzda sokacağını hülasa beyanın ihtiyaçlarına hangisinin daha elverişli olacağını seçmektir.³⁹

Başlıca edebi sanat türleri nazım ve nesirdir. Nazımda vezin ve kâfiye nesirde seci aranır. Kur’ân şiir olmadığı gibi secili nesir de değildir. Her iki türü de kapsayan kendine özgü bir üslubu vardır. Kur’an, okuma yazma bilmeyen sert bedevi ruhunu bile kendi kafiyesi

³⁷ Draz, a.g.e., s. 115.

³⁸ Zurkânî, *Menâbilu'l-İrfân*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1995, 2/240.

³⁹ Draz, a.g.e., s. 114-116.

ve ritmiyle büyüler.⁴⁰ Seci retorik açısından ihmal edilmesi mümkün olmayan çok önemli bir araçtır.⁴¹ Ancak Kur'an ifadeyi seci ve kâfiyenin dar kalıplarından kurtarıp hürriyetine kavuşturmuştur.⁴² Ondaki sanat sadece sanat için değil bilakis insan içindir.

3.1.1. Harf ile Hareke Arasındaki Abenk

Kur'an harflerine dikkatlice baktığımızda her birisinin yerli yerinde olduğunu, morfolojik ve fonetik açıdan birbirini tamamladığını, cami kubbesindeki tuğlalar gibi birbirini desteklediğini ve enfes bir dizimle fesahat ve belâğatın zirvesinde oturduğunu görürüz. Harf ve kelimeler arasındaki bu denli ritmi müzik melodilerinde dahi bulmayız. Belki bir harfin sıfatı tek başı ağırdır ve bulunduğu yerde telaffuzu zordur ama Kur'an ona öyle bir el atar ki kuş tüyü kadar hafif hale gelir.

Bir örnek: “وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِاللُّدْرِ” “*Andolsun ki, Lût onları bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tebditleri kuşkuyla karşıladılar.*”⁴³ “Nuzur” kelimesi “nezîr”in çoğuludur. Nun ve zâ harflerindeki sıklet zamme ile daha da artmıştır. Bütün bu ağırlıklar Kur'an'ın sihirli üslûbuyla hafiflemiştir. Şöyle ki; وَلَقَدْ ve بَطْشَتَنَا kelimelerindeki kalkale o ağırlığı biraz almış ve ardından gelen تَمَارَوْا kelimesi üzerindeki uzatmadan sonra “râ” harfinin zammeyi çeken vâv üzerindeki sakinleşmesi “nuzur” üzerindeki bütün sikleti almış ve nûn üzerindeki ğunne de buna destek olmuştur.

Bazı kelimelerdeki ağır sıfatlı harfler o kelimeye müşkülât olur. Ancak Kur'an bu harfleri öyle bir tarzda dizmiştir ki müşkülât yerini sühûlete bırakır. Kur'an üslubu sayesinde en tatlı lafız ve en hafif terkîp olur. Harfler tekrar etse bile hareketler değişir ve nutkun teravetini daha da artırır. Mesela: لَيْسَتْخَلْفَتَهُمْ فِي الْأَرْضِ⁴⁴ “leyestehlifennehüm” kelimesi on harften (l-y-s-t-h-l-f-n-h-m) oluşur. Bu kelimedede harflerin çok güzel dizilmesiyle birlikte mahreçlerinin de

⁴⁰ Muhammed Hamidullah, *Aziz Kur'an*, s. 24.

⁴¹ Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, s. 193.

⁴² Yıldırım Suat, *Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar yayınevi, İstanbul, 2011, s.122; Bâkıllanî, ibn Tayyib, *İcâzu'l Kur'an*, thk. Ahmed Sakr, Daru'l Meârif, Kahire, 1954, s.56.

⁴³ Kamer, 54/36.

⁴⁴ Nur, 24/55.

farklı olması lafza ve manaya tatlılık katmıştır. Farklı bu mahreçler sayesinde makta'larına göre (leyes-teh-lifen-nehüm) okununca sanki dört ayrı kelimeymiş gibi olur.

Beşer, kalbine gelen mânâları, tahayyül (fikir kurma), tasavvur (zihinde şekillendirme), taakkul (akıl erdirme) süzgecinden geçirip tekellüm (konuşma) aşamasından muhatabına hiç kirletmeden ve eksiltmeden, temiz ve tam olarak asla ulaştıramaz. Kur'an ise bütün bu aşamaları firesiz geçer ve muhatabının aklına, ruhuna, nefesine, kalbine ve bütün latifelerine topluca hitap eder. Bunlardan birini doyururken diğerlerini aç bırakmaz.

Kur'an eşsiz bir ses ahengine sahiptir. Bu ahenk onun ses nizamından ve lügavî güzelliklerinden ileri gelir. Ses nizamında, harf, kelime ve cümlelerin terkiibinde kulak tırmalayan hiç bir şey yoktur. Bilakis kulağa ve ruha hoş gelen iç müzikisi vardır.⁴⁵

Şiir aynı vezin ve aynı kafiye ile devam eder gider. İlk başta muhatabının hoşuna giderken bir müddet sonra kulak tırmalamaya başlar. Kur'an ise kendini hakkıyla okuyanı veya dinleyeni asla usandırıp bıktırmaz. Çünkü onun ahenki biteviye değildir, devamlı bir sestem diğerine geçilir. Bu tazelenme kalbin bam teline dokunur. Lügavî güzellikten maksat, harflerin yerleştirilmesi ve kelimelerin sıralanmasındaki harika durumdur.⁴⁶ Her bir harf âdeta bir nota ve ruhun şifresidir. Sesile bu notalara dokunan Mustafa İsmail gibi bir kâriden dinlenildiğinde insanı manevi boyutlar arasında dolaştırır.

Tabiattaki seslerin harfler halinde yansımına diğer bir ifadeyle kelimeleşmesine, onomatope denir.⁴⁷ Kur'an'daki lafızların mânâsı tilâvetine yansır, ses ile mânâ tam bir âhenk meydana getirir. Örn. { حَمَلَتْهُ } “Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek taşımıştır”⁴⁸ ayetindeki “vehn” kelimesinin tonu, hamile bir kadının iniltisini hatırlatmaktadır.⁴⁹ Aynı şekilde { وَإِنَّ مِنَ الْحِجَاةِ لَمَّا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَنْشَقُّ }

⁴⁵ Faruk Tuncer, *Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Ahenk*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 228.

⁴⁶ Yıldırım, Suat, *Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 126; Yıldırım, Suat, *Kur'an'a Bakışlar-1*, s. 282.

⁴⁷ Necdet Çağıl, *Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*, İlahiyât Yayınları, Ankara, 2005, s. 297.

⁴⁸ Lokman, 31/14.

⁴⁹ Bayram, Yusuf, *Kur'an'da Edebi Sanatlar*, Yeni Ümit Dergisi, Sayı. 12, Yıl. 3, 1991.

{فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ} “Öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar”⁵⁰ ayetindeki “fec-cera” ve “yeşsek-kaku” kelimelerindeki kalkale suyun önce durup sonra fışkırmasını, taşların çatlayıp içlerinden suların akışı ‘şak şak parçalanır’ ifadesiyle akışın bütün fışkırtısı, şakırtısı nağme içinde duyulur. Yine Nâs sûresi, içinde bolca tekrarlanan “s” sesiyle şeytanın fısıltı ve vesvese atmosferi zihinlerde canlandırır.

Kur'an'ın bir anlam boyutu bir de seslendirme boyutu vardır. Tertil, anlamaya yönelik okuma; tecvid ise seslendirmeye yönelik okumadır. Sesin tonu, rengi, tizi ve pesi lafızla anlam arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya çıkarır.⁵¹ Bu kurallara göre Kur'an okuyan kimse, ben rabbimle konuştum dese ve yemin etse yalan söylemiş sayılmaz.

3.1.2. Tekil Yerine Çoğul Kullanılması

Kur'an'daki bazı kelimelerin tekili ağır olduğu için daha hafif olan çoğulları kullanılmıştır. Müfretleri terk edilip devamlı cemileri tercih edilmiştir. Mesela: وَيَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ “akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye”⁵² وَمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا “Melekler de onun (göğün) kenarlarındadır”⁵³ ayetlerindeki الْأَلْبَابِ (beyinler) ve أَرْجَاءِ (kenarlar) kelimeleri tekil olması gerekirken çoğul kullanılmıştır. Bu tarz kullanımlarda lafız ile mana arasında bir ahenk ve incelik vardır.

3.1.3. Çoğul Yerine Tekil Kullanılması

Kur'an, bazı kelimelerin de sadece tekilini kullanmış ve çoğulundan kaçınmıştır. Mesela yeryüzü manasındaki “arz” kelimesi ağırlığından dolayı tekil kullanılmıştır. Her nerede “semâ” kelimesi çoğul kullanıldıysa peşindeki “arz” kelimesi mutlaka tekil kullanılmıştır. Mana itibariyle çoğul kalıp gerekse bile bu başka bir kelimeyle sağlanmış ve fesahati asla bozulmamıştır. Örnek: اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ “Allah O yüce Yaratıcıdır ki yedi kat göğü ve yerden de onların benzerini yaratmıştır”⁵⁴

⁵⁰ Bakara, 2/74.

⁵¹ Kara, Ömer, *Kur'an Fonetigi*, İklim Matbaacılık, İstanbul, 2012, s. 151

⁵² İbrahim, 14/52.

⁵³ Hakka, 69/17.

⁵⁴ Talak, 65/12.

3.1.4. Bazı Kelimelerin Mutlak Terki

Kur'ân, bazı kelimeleri herhangi bir sebepten dolayı terk eder ve kesinlikle zikretmez. Mesela: فَأَوْقِدْ لِي يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا *“Hâman! Haydi benim için tuğla ocağına tutuştur, balçığı pişir. Benim için yüksek bir kule yap.”*⁵⁵ Tuğla manasına gelen kelimelerden (“âcur” الأجر, “kırmid” القرمذ, “tûb” الطوب) hiç biri bu ayet-i kerimede kullanılmamıştır. Bu kelimeler Mısır'da değersizce çokça kullanıldığı için bunlardan mutlak manada kaçınılmıştır. Âcur kelimesinde hemzeden başka hiffet/hafiflik yoktur. Diğer harfler birbirine yabancı ve bu medle beraber uygun düşmemektedir. Kur'ân nazmına ters düşen kelimedenden kaçınılarak daha hoş ve daha şık bir tarz elde edilmiştir. Bu kelimelerin terkinde ayrıca Firavun'un durumunu küçümseme vardır. Bu plandaki kulenin sınırsız biçimde yükselmesi ve onun için devamlı tuğla yapılması gerekir ki bu imkânsızdır. Böylesine zarâfetli bir tasarruf Kur'ân fesahatinin sınırlarındandır.

3.1.5. Bazı Kelimelerin Arapça Dışındaki Dillerden Seçilmesi

Alimler, Kur'an'da Arap dili dışında kelimeler bulunup bulunmadığı konusunda farklı görüşlere sahiptir. Aralarında Şâfi'i, İbn Cerir, Ebû Ubeyde, Kâdî Ebû Bekr ve İbn Faris'in de yer aldığı çoğunluk ulema, *“Arapça Kur'an”*⁵⁶, *“Eğer bu (ilahi kelamın) Arapça dışında bir dilde (indirilmiş) bir bitabe olmasını dileyseydik, onlar (şimdi onu reddedenler) bu defa “Neden” onun mesajları anlaşılır bir şekilde ifade edilmemiş? Hayret! Arapça dışında bir dil(de indirilmiş bir mesaj bu) ve (tebliğ eden de) bir Arap (elçi)?” diyeceklerdi”*⁵⁷ mealindeki ayetlere dayanarak Kur'an'da yabancı kökenli kelimelerin bulunmadığı görüşünü savunmuşlardır. Şâfiî, aksi görüşte olanlara şiddetle karşı çıkmıştır.

Tabiîn âlimlerinden Ebû Meysere'nin (ö. 63/683) “Kur'an'da her dilden kelimeler mevcuttur” şeklindeki görüşünden hareketle Kur'an'da mu'arreb (Arapçalaştırılmış) kelimelerin bulunduğunu savunan Suyûtî, bunun hikmetini şöyle izah etmiştir: “Kur'an'da bu

⁵⁵ Kasas, 28/38.

⁵⁶ Yûsuf, 12/12.

⁵⁷ Fussilet, 41/44.

gibi kelimelerin kullanılmasındaki hikmet, onun, önceki ve sonraki toplumların ilimleri ile her konudaki bilgiyi kapsamıdır. Bu itibarla, Kur'an'ın, her şeyi ihata etmesi bakımından değişik dil ve lugatlara yer vermesi zorunluydu. Bu yüzden Arapların çokça kullandıkları, kulağa hoş gelen ve telaffuzu kolay olan her dilden kelimeler Kur'an diline girmiştir. Kur'an'ın diğer semavi kitaplardan farklı özelliklerinden biri de şudur: Söz konusu kitaplarda, nazil oldukları toplumun dili dışında hiçbir yabancı kelime yoktur, Kur'an'da ise tüm Arap lehçelerine ait kelimeler bulunmasının yanında Arapça olmayan, Rumca, Acemce ve Habeşçe gibi dillerden de pek çok kelime ihtiva etmesidir.⁵⁸ “Biz her peygamberi kendi toplumunun diliyle gönderdik...”⁵⁹ ayetinden de anlaşıldığı üzere, Allah Teâlâ her topluma, kendi dilini konuşan bir peygamber göndermiştir. Oysa Resulullah bütün toplumlara peygamber olarak gönderilmiştir. Bu yüzden, kendisine indirilen kitapta, kendi halkının dili esas olmakla birlikte, her milletin dilinden kelimeler yer almaktadır.⁶⁰ Bu kelimeler İslam öncesi uzun zaman önce var olup üzeri küllenmiş ve Kur'an da bu külleri üflemiş olabilir.

Kur'an'daki acem kelimeleri âlimler incelemişler ve bunların yüzden fazla olduğunu, Rumca, Nabatça, Habeşçe, Berberice, Süryanice, İbranice ve Kıptice dillerinde asılları olduğunu görmüşler ki bu diller aynı aileye mensuptur. Bu kelimelerin belagati orijinalinde olduğu için başka kalıba sokulmamıştır.⁶¹ Bir dilin başka dille kelime alış verişi yapması onun canlı olduğunu gösterir. Toplumlar arası

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim'deki Arapçalaşan kelimeleri beş dil ailesine ayırmak mümkündür. Bir: Sâmî dil ailesine mensûb Habeşçe'den مَلَايِكَةٌ/melekler, جَنَّةٌ/cennet, جَهَنَّمَ/cehennem gibi kelimeler; Süryanice'den الدِّينُ/din, أَخَذَ/bir, شَهْرٌ/ay gibi kelimeler; İbrânic'e'den مَرْقُومٌ/yazılı, زَنْزَلٌ/alâmet, فُومٌ/sarımsak gibi kelimeler ve Nebat dilinden gelmiştir. İki: Hint Avrupa dil ailesine mensûb Rumca'dan أَقْلَامُهُمْ/kalemleri, فِرْدَوْسٌ/Firdevs, مَرْجَانٌ/mercan; Farsça'dan دِينَارٌ/dinar, كَنْزٌ/hazine, سُنْدُسٌ/ipek; Hintçe'den طُوبَى/müjde, يَتُوتُ gibi kelimeler gelmiştir. Üç: Hâmî dil ailesine mensûb Berberice'den أَنَاة / sabır, المَهْلُ / mühlet; Kıbtice'den سَيِّدَهَا efendisi, مَنَّكَأ / yaslanmış; Zencî dilenden خَصْبٌ/tamamen gibi kelimeler gelmiştir. Dört: Turan dil ailesine mensûb eski Türkçe'den عُشْقٌ/irin (kusmuk) kelimesi gelmiştir. Beş: Ayrıca belli bir dil ailesine nispet edilmeyen قَرْطَاسٌ/kâğıt, أَبٌ/baba ve سَلْسَبِيلٌ cennetteki bir pınar gibi kelimeler gelmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Semîh Ebû Muğûlî, *Kur'an'ın Dilleri, Kur'an'da Arapça Olmayan Kelimeler*, çev. Muammer Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 59-68)

⁵⁹ İbrahim, 14/4.

⁶⁰ Suyutî, *el-İtkân*, Müessesetü'r Risâle, Beyrut, 2008, s. 157, 158; Ebû'l-Huseyn Ali b. Ebî Ali Amidi, *el-İtkân fî Usulî'l-Abkâm*, Beyrut 1996, c.1, s. 40, 41.

⁶¹ er-Râfi'i, *a.g.e.*, s. 72.

kültürel etkileşim esnasında dillerin etkilenmemesi düşünülemez. Zira “istebrak”, “sündüs” ve “yemm” gibi yabancı kelimeler Kur’ân’ın nüzulünden önce günlük hayatta sıkça kullanılmaktaydı. Bu gibi kelimelerin aslı Arapça olmasa bile artık kullanım şekline dolaylı Arapça olmuştur.

3.1.6. Farklı Arap Lehçelerindeki Kelimelerin Kullanılması

Kur’ân, kaynağı Arabu’l-Ârîbe olan ve kökü Hz. İsmail’e dayanan Kureyş lehçesi üzerine inmiştir. Mekke’de her yıl düzenlenen şiir olimpiyatları bu lehçeye çok farklı kelimeler kazandırmıştır. Bu kelimelerin en zarif, en tatlı ve edebi olanlarıyla şiirler süslenmiştir. Nâbîga Zübeynî gibi şiir hakemleri şiirlerde bu tip kelimelerin ustaca kullanılmasını kıstas kabul etmiştir.⁶² Bu lehçeler Arapları bir tek dil sofrasında toplamıştır. Kesret içinde vahdeti gösteren bu lehçelerin farklılıkları zenginlik kabul edilmiştir.

Farklı lehçelere bir örnek: *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَُرْجِعُونَ* “Bir vakit İbrahim babasına ve halkına şöyle dedi: “Bilin ki ben sizin taptıklarımızla her türlü ilişkisi kestim. Ben ancak beni yaratana ibadet ederim. O bana yol gösterecektir.” O, bu sözü hakka dönsünler diye, gelecek nesillere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı.”⁶³ Berâun *بَرَاءٌ* kelimesi Hicazlıların lehçesidir. Berîun *بَرِيءٌ* kelimesi ise Temimlerin ve diğer Arapların lehçesidir. “Berâun” mastardır ve “berîun” kelimesinden ifade bakımından daha güçlüdür. İbrahim (a.s.) hem babasına hem de kavmine karşı güce ihtiyacı olduğu için bu kelimeyi tercih etmiştir. Sadece kavmiyle yüzleşince daha az güce ihtiyacı olduğundan *قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ* “Ey halkım, ben sizin Allah’a şerik koştuğunuz şeylerden berîyim”⁶⁴ diyerek “berîun” kelimesi kullanılmıştır.⁶⁵

Diğer bir örnek: *فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا* “Neticede, Zeyd eşimi boşayıp onunla ilişkisini kestikten sonra, Biz onu sana eş yaptık”⁶⁶ ayetindeki fiilde

⁶² Muncid, Salahuddin, *Kitabul-Lugâti fi'l-Kur'ân*, Matbaatu'r-Risale, Kahire, s. 5; Apak, Adem, *İslam Öncesi Arap Taribi ve Kültürü*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2012, s.180-182.

⁶³ Zuhurf, 43/26-28.

⁶⁴ En'am, 6/78.

⁶⁵ Abdu'l-Gafûr M. Mustafa Cafer, *el-Bubûsu fi Ulûm'il-Kur'ân*, Kahire, 1985, s. 70, 71.

⁶⁶ Ahzap, 33/37.

“bâ” harf-i ceri yok iken *وَرَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ* “onları iri gözlü dilberlerle evlendiririz”⁶⁷ ayetinde “bâ” vardır. Birinci ayette “bâ” terk edilmesinin sebebi, bu fiilin nikâh değil bir şeyin eşi manasında kullanılmasıdır. Buradaki “tezvic”ten maksat örfteki evlenme değil lügatteki eşleştirmedir. İkinci ayetteki “bâ” tadiye için değil musahabe içindir.⁶⁸ Mebninin ziyadesi mananın ziyadesine delalet eder. Hûrilerle izdivaç irtibatla zaidir. Çünkü onlardan ayrılmayı gerektiren ne boşanma ne lohusalık ne de iddet vardır. Bu sebeple ikinci ayetteki “bâ” mutlak ilsâk ifade eder.

Kur'an Arapça olarak nazil olmuş ancak diğer kabile dillerinden en fasih olan kelimeler içinden kastedilen anlamı en doğru ifade eden, lisana en hafif olan ve insan ruhuna mûsîki etkisi açısından en güzellerini seçmiş ve kutsal ifadeleri arasına derç etmiştir. Böylece, Kur'an dili, Arap dil ve lehçelerinden seçme hale gelmiştir. Böylelikle Kur'an Arap belâgat ve fesahatinin zirvesini oluşturmuştur.⁶⁹

3.2. Kelimelerin Ahengi

Kur'an'da sûreler, birçok sûrelerde kıssalar, kıssalarda ayetler, ayetlerde kelimeler, kelimelerde harfler ve bütün bunlar arasında açık veya kapalı, söz veya mana ile birçok yönden tam bir uyum ve belli bir düzen vardır. Kur'an'da kelimelerin asıl dil ve sözlük manaları açısından delâlet ettikleri anlam, akıl ve mantık açısından delâlet ettikleri anlam, tabii zevk ve sezgi açısından delâlet ettikleri anlam olmak üzere üç çeşit delâletin bileşkesi olan ve sonludan sonsuza doğru yol alan uyum ve ahengin hissedilebilen ilişkilerini özetle dile getiren incelikler vardır.⁷⁰

Kur'an'daki kelimelere dikkatlice baktığımızda harikulade tenâsubu görürüz. Kelimelerin ne kadar yerli yerinde olduğunu hissedip hayretler içinde kalırız. Örnek: “ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْبَعِي وَغِيضٌ ” *Ey yer! Suyunu çek, ey gök! Sen*

⁶⁷ Tur, 52/20.

⁶⁸ İbn Aşur, *et-Tabrir ve't-Tenvir*, Dârü't-Tûnusiyye, 1984, c. 27, s. 47,48.

⁶⁹ Kal'acı, Muhammed Ravvâs, *Kur'an'ın Seçilmiş Dili*, çev. Cüneyt Eren, Sait Toprak, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2009, s. 58, 59.

⁷⁰ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, c. 1, s. 66.

de tut" denilmiş, su çekilmiş, iş tamamlanmış, gemi Cudi üzerine oturmuş ve "zalim havimler (Allah'ın rahmetinden) uzak olsunlar" denilmiştir⁷¹ ayeti üzerine düşünülünce i'cazı fark edilir ve kulak duyduğu şeye hayran kalıp söyleyecek söz bulamaz. Kuşkusuz bu apaçık üstünlük, kelimelerin yan yana dizilişinden kaynaklanır, bu sözün güzelliği, birinci kelimenin ikincisiyle, ikinci kelimenin üçüncüsüyle ve diğerlerinin buluşması sonucu gerçekleşir, kelimelerin bütününden tenasüp ortaya çıkar.⁷²

Diğer bir örnek: فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا فَآتَيْنَاهُمْ أُتُوفَانَ كَانُوا كَافِرِينَ *"Biz de kudretimizin ayrı ayrı delilleri olarak onların üzerine tufan gönderdik, çekirgeler gönderdik, haşerat gönderdik, kurbağalar gönderdik, kan gönderdik. Yine de inad edip büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular."*⁷³ Bu ayet-i kerime الطُّوفَانَ tufan, الْجَرَادَ çekirgeler، الْقُمَّلَ haşerat، الضَّفَادِعَ kurbağalar ve الدَّمَ kan olmak üzere beş lafzı içerir. Tufan الطُّوفَانَ lafzında dilin hafiflemesi için iki tane med vardır ve takdim etmiştir. Ardından الْجَرَادَ çekirgeler lafzı gelmiş ve bir medde sahiptir. Bunların arkasından içindeki ğunne bakımından birbirine uzak ama dilde hafif şeddeli iki kelime الدَّمَ، الْقُمَّلَ gelmiştir. Bu ikisinin arasına bir medde sahip الضَّفَادِعَ kelimesi girmiş ve bir hiffet katmıştır. Bu beş harfin içinde harf bakımından en az olanı en sona gelmiş ki dil onu kolayca söylesin ve dizim tam olsun.

Bir başka örnek: حَرَمْتُ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتِكُمْ وَأَخَوَاتِكُمْ وَعَقَائِكُمْ وَخَالَاتِكُمْ وَبَنَاتِ الْأَخِ وَبَنَاتِ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتِكُمُ اللَّائِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتِكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَزَوَّجَاتِكُمُ اللَّائِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمْ اللَّائِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَخَالَاتُ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا *"Ey mümin erkekler! Şunlarla nikâblanmanız haram kılınmıştır: Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, Sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, kayıncılarınız, kendileriyle zıfafa girdiğiniz eşlerinizden olup evlerimizde bulunan üvey kızlarınız. Fakat zıfafa girmediğiniz eşlerimizin kızlarını nikâblamanızda beis yoktur. Keza öz oğullarımızın eşleri ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi nikâbımız altında*

⁷¹ Hud, 13/44.

⁷² Abdulkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcaz*, (Sözdizimi ve Anlambilim), çev. Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 56.

⁷³ A'raf, 7/133.

*birleştirmeniz de haram kılındı. Ancak daha önce geçen geçmiştir. Çünkü Allah gafur ve rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur).*⁷⁴

Allah (c.c.) nikâhı haram kılınan sınıfı sayarken anneyi başa almıştır çünkü o muhterem varlıktır, insana ondan daha yakın bir başkası yoktur. Annenin ardından sütanne gelmiştir çünkü onun verdiği süt çocuğun gelişimine tesir eder. Sütanneyi sütkardeşler lafzı takip etti zira onlarda süttten akrabadır. Bu tertipte önce nesepten haram olanlar ardından sebepleri makul bir şekilde açıklanmıştır.⁷⁵

Diğer bir örnek: *يَوْمَ يَقْرَأُ الْمَرْءُ مِنْ أُجْبِهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ لِكُلِّ امْرَأٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ* “İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve evlatlarından bile kaçır. O gün onlardan her birinin başından aşkın derdi ve tasası vardır.”⁷⁶ İnsanlar arasındaki bağı, kıyamet sabnesindeki psikolojik korku bölüp koparmış ve insanlar en yakın akrabalarından bile kaçır hale gelmiştir.⁷⁷ İnsanın kaçtığı kişiler birbirine “vav” ile atfedilmiştir. Bu, farklı zaman birer birer olduğu gibi aynı zamanda hepsinden birden kaçışı ifade eder. Kardeş anneden, anne babadan, baba eşinden, eş evlatlardan önce zikredilmiştir. Bu tertipte kronolojik ilişki gözetilmiştir. Listeye kardeşten başlanması, kişinin çocukluğundan başlayan hayatının sonuna kadar devam eden bağa işaret eder. Kişinin oynadığı hayatını paylaştığı ilk kişi kardeşidir. Listenin sonunda da çocuklar vardır zira onlar insan hayatına sonradan girmiştir.⁷⁸

3.3. Kelimelerin Anlam Zenginliği ve Esnekliği

Kelimenin anlam zenginliği, bir tek kelimenin birçok manaya gelmesidir. Elastiklik ise bir kelimenin birçok anlama yorumlanabilecek tarzda olmasıdır. Bu anlamlardan hangisi niyet edilirse manayı o yöne çevirmek mümkündür. Eğer bir kelimedede karine varsa onun manasını genişletmemizde bir sakınca yoktur. Çünkü bu kanıt kelimenin yeni bir anlam kazanmasına destek verir. Keza bir delil eşliğinde bir kelimeye başka bir anlam yükleyebilir veya tek anlamla sınırlayabiliriz.

⁷⁴ Nisa, 4/23.

⁷⁵ el-Bâkıllânî, *İcâzu'l-Kur'an*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1954, s. 66,67.

⁷⁶ Abese, 80/34-37.

⁷⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Daru's-Şurûk, Kahire, 1972, c. 29, s. 3822.

⁷⁸ İbn Âşur, *a.g.e.*, 30/135.

Örnek: وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاحٍ فَأَنْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ *“Aşıluyıcı olarak rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suladık. Halbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz.”*⁷⁹ Eski müfessirler لَوَاحٍ kelimesini “bulut taşıyıcısı” olarak yorumlarken şimdikiiler bu kelimeye “yağmur yüklü buluttaki eksi yükün artıyla aşılınması” manasını vermişlerdir. Fiiller arasındaki “fâ” harfi ardı sıra takibi gösterir.

Örnek: إِنَّ الْمُنْتَقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ *“Muttakiler ise cennetlerde, bahçelerde ve ırmak kenarındadırlar.”*⁸⁰ “Nehar” kelimesinin rızıkta bolluk, geçimde refah, saadet, ışık, aydınlık ve su yatağı gibi birçok manası vardır. Ayetteki “nehar” kelimesi bütün bu manalara gelebilen zengin manalı esnek bir kelimedir. Kur’ân bu ayet dışında nerede “cennet” kelimesini çoğul yaptıysa orada “nehr”i de çoğul yapmıştır. وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ *“İman edip makbul ve güzel işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır”*⁸¹ Bu ayetteki “tecri” fiili “enhar” isminden muradın su yatağı olduğuna kaninedir. فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ *“Orada bozulmayan su ırmakları vardır.”*⁸² Ayetinde “bozulmayan” kaydı “enhâr” kelimesinin akışkan olduğuna kanıttır. İşte bunun gibi bir karine olduğunda manayı bir yere hasretmek mümkün olabilir. İlk ayette olduğu gibi eğer karine yoksa manasının birçok yönü olabilir.

Öyleyse, Kur’ân’daki kelimelerin manalarını kuşatıp dar bir çerçeveye sığdırmak mümkün değildir. Bilakis zaman ilerledikçe bu kelimeler yeni ufuklara uzanır. Diğer bir tabirle zaman ihtiyarladıkça Kur’ân gençleşir.

3.3. Kelimelerin Kullanımında Yaratıcılık ve İncelik

Kur’ân’da, Allah, melek, takva, kitap ve yevm gibi isimlerle âmena, kefera ve şekera gibi bazı fiiller yerleşmiş olan geleneksel terkiplerinden alınıp tamamen farklı ilişkiler sistem içinde kullanılmış, derin ve etkili bir değişiklik yapılmıştır.⁸³ İslam, iman, salat, zekat,

⁷⁹ Hicr, 15/22.

⁸⁰ Kamer, 54/54.

⁸¹ Bakara, 2/25.

⁸² Muhammed, 47/15.

⁸³ Izutsu, Toshikiko, *Kur’ân’da Allah-İnsan*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 19-42.

savm ve hac gibi kelimelerin cahiliye döneminde sadece lügat manaları biliniyordu. Kur'an birlikte bütün bu kelimeler yeni anlamlar kazanıp terim haline geldi.⁸⁴ Kur'an, kelimelere semantik bakımından birçok anlamlar katmıştır ancak her devirdeki insanların idrak seviyesi aynı değildir. Bazıları bu anlamlardan bir kısmını idrak ederken Velid b. Muğire gibileri de bir şey anlamaz büyü deyip işi geçiştirebilir. Bunun yanında iyi niyetli ve fasih dimağları bekleyen nice manalar vardır.

Sonuç

Kur'an dilinin harikulade olmasının sebebi, beşer üstü ilâhî üslûba sahip bir kelâm olmasıdır. Kur'an'ın her cümlesinde, kelimesinde, harfinde hatta harekesinde bu ilâhî nizamı görmek mümkündür. Zira kullanılan her bir hareke, harf ve kelime Kur'an üslûbu tezgâhındailmekilmek dokunmuş ve daha sonra ayetlere bezenip nakşedilmiştir. Cümledeki en münasip yerini bulan ve oraya yerleşen bu kelimelerde çok ince edebi sanatlar vardır. İnci gibi dizilen bu kelimelerdeki sanat gaye değil vesiledir. Asıl gaye, veciz ifadelerle Kur'an'ın i'câzını göstermek ve ibadet edin emrine boyun eğdirmektir.

Kur'an, hem lafız hem de manasıyla mucizevî edebî bir kitaptır. Yirmi üç yılda peyderpey nâzil olmasına rağmen sanki bir defada inmiş gibi kelime ve cümleler arasında insicam vardır. Kur'an, telaffuzu kulağa hoş gelen ve manası çok tatlı olup zihne hemen yerleşen kelimeleri tercih etmiştir. Kısacası Kur'an, kelimeleri tercih ederken muktezây-ı hâl ve makâmı gözeterek zaman, zemin, durum ve muhataba en uygun olan kelimeyi tercih etmiştir. Fesâhat ve belâğatin zirvesini temsil eden Kur'an edebî dilin sonsuz mucizesidir.

Kaynaklar

- Ahatlı, Erdinç. *Hz. Muhammedin Peygamberliği*, DİB. Yayınları, Ankara, 2011.
- Apak, Adem. *İslam Öncesi Arap Taribi ve Kültürü*, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Bâkılânî, İbn Tayyib. *İcâzu'l Kur'an*, thk. Ahmed Sakr, Daru'l Meârif, Kahire, 1954.

⁸⁴ Bâkılânî, *a.g.e.*, s. 25.

- Bayram, Yusuf. *Kur'an'da Edebi Sanatlar*, Yeni Ümit Dergisi, Sayı 12, Yıl 3, 1991.
- Cürcânî, Abdulkâhîr. *Delâilü'l İcâz*, (Sözdizimi ve Anlambilim), çev. Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Çağlı, Necdet. *Kur'an'm Belâgat ve Fonetik Yapısı*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005.
- Draz, Muhammed Abdullah. *en-Nebe'ül Azîm*, (En Mühim Mesaj, Kur'an), trc. Suat Yıldırım, Işık Akademi yayınları, İzmir 2011.
- Eren, Cüneyt. *Arap Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2011.
- Eren, Cüneyt. *Dil ve Üslûb Açısından Kur'an*, Işık Yayınları, İstanbul, 2014.
- Eren, Cüneyt. *Kur'an-ı Kerim'in Eşsiz İcâzı*, Cantaş Yayınları, İstanbul, ts.
- Görgün, Tahsin. *İlâhî Sözün Gücü*, Külliyyât Yayınları, İstanbul, 2013.
- Hamîdullah, Muhammed. *Azîz Kur'an*, Beyân Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- Izutsu, Toshikiko. *Kur'an'da Allah-İnsan*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2009.
- İbn Âşur. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't Tûnusiyye, 1984.
- İbn Cinnî. Ebu'l Feth Osman; *el-Hasâis*, Mektebetu'l İlmiyye, Kahire, 1952.
- İbn Fâris. *Mu'cemu Mekâyisi'l Luga*, Müessesetu'r Risâle, Beyrut, 1984.
- İbn Hişam. Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yusuf en-Nahvi, *Katru'n Nedâ ve Bellu's Sadâ*, el-Mektebetu'l Asriyye, Beyrut, ty.
- İbn Kesir. *Tefsîru Kur'âni'l Azim*, Müessesetu Kurtuba, Kahire, 2000.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l Arab*, Dâru İhyâi't Turâsi'l Arabî, Beyrut, 1999.
- İsfahânî, Râğîb. *el-Müfredâtu fi Ğarîbi'l Kur'an*, Dâru'l Ma'rife, Beyrut 2010.
- Kal'acî, Muhammed Ravvâs. *Kur'an'm Seçilmiş Dili*, çev. Cüneyt Eren - Sait Toprak, Işık Akademi Yayınları, İzmir, 2009.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf. *Hayatu's Sababe*, Müessesetür Risâle, Beyrut, 1999.
- Kara, Ömer. *Kur'an Fonetigi*, İklim Matbaacılık, İstanbul, 2012.
- Karagöz, İsmail. "kelime" md. Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara,

2010.

Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010.

Kutub, Seyyid. *Fi Zilâli'l Kur'an*, Daru's-Şurûk, Kahire, 1972.

Kutub, Seyyid. *Tasvîru'l Fennî fi'l Kur'an*, Daru's Şurûk, Kahire, 1988.

Muncid, Salâhuddîn. *Kitabu'l Lugâti fi'l Kur'an*, Matbaatu'r Risale, Kahire, ty.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010.

Rafî'i, Mustafa Sâdık. *İcâzu'l Kur'an ve Belâgatu'n Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, Beyrut.

Sâmerrâi, Fâdıl Sâlih. *Belâgatu'l Kelime fi Ta'biri'l Kur'ânî* (Kur'an Kelimelerinin Sırlı Dünyası), çev. Osman Ertuğrul, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2015.

Sinanoglu, Mustafa. "kelime" md. DİA., 25/212-213.

Suyutî. *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'an*, Müessesu'r Risâle, Beyrut, 2008.

Şâyib, Ahmed. *el-Üslûb*, Mektebetu'n Nahdati'l Mısriyye, Kahire 2011.

Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir. *Tefsiru't Taberi*, (thk. Mahmud Muhammed Sakir ve Ahmed Muhammed Sakir), Daru'l Ma'ârif, Kahire, 1969.

Tuncer, Faruk. *Kur'an Sûrelerindeki Eşsiz Abenk*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul, 2010.

Ünal, Ali. *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Işık Yayınları, İstanbul, 2014.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992.

Yıldırım, Suat. *Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar yayınevi, İstanbul, 2011.

Yıldırım, Suat. *Kur'an'a Bakışlar-1*, Işık Akademi Yayınları, 2011.

Zurkânî. *Menâbilu'l İrfân*, Dâru'l Kitâbi'l Arabî, Beyrut 1995.